

LADÁNYI BRIGITTA
(*Budapest*)

A Kisgejőcön használatos köszönés- és megszólításformák nyelvi elemzése

A fatikus nyelvi elemeket, a köszönés- és megszólításformákat lehet nyelvi, grammatikai és stilisztikai szempontból is vizsgálni. Balázs Géza [Balázs 1993: 46–53] is írt erről egyik értekezésében. Nyelvi szempontból tanulmányozta köszönés- és megszólításformáink grammatikai vonásait, stilisztikai jellemzőit és írt a tréfálkozó kapcsolatról is. Az ő kutatásaira támaszkodtam a Kisgejőcön használatos köszönés- és megszólításformák nyelvi jellemzőinek feltérképezésénél.

1. Grammatikai vonások

A fatikus nyelvi elemek esetében csak néhány jellegzetes típus grammatikai jellemzőiről, viselkedéséről lehet megállapításokat tenni. Például a köszönésformákról elmondható az, hogy mondat-, alkalmanként mondatzóértékűek.

A mondattani kutatások élénken foglalkoztak a megszólításokkal, köszönésformákkal. A legújabb kutatások szervesen mondatrészleteknek tartják a mondathoz lazán kapcsolódó ilyen elemeket.

a. Néhány köszönésforma egyúttal tökéletes mondat is: adjon Isten jó napot, jó estét kívánok stb.

b. Más köszönésformák az indulatszókkal mutatnak rokonságot, mondatzóértékűek: szia, heló stb.

c. Köszönésformáink egy része alkalmi szófajváltás keretében mondatértékű kifejezésből szóvá válhat. Nyelvi formájuk: ragozott ige+ főnév: adjonisten, adjisten. Más alakzat: ragozott főnév+ ragozott ige: kezécsókolom. Ezek a főnevesült köszönésformák természetesen tovább ragozhatók: adjistent mondott.

d. Egyes köszönésformák elképzelhetők többes számban, másokat viszont nem lehet vagy tilos többes számba tenni.

e. A tipikusan tegező köszönések csak második személyben képzelhetők el: szerusz, heló stb.

f. A köszönésformák „többesítésének” egyik lehetősége a köszönésforma utáni megszólítás többes számba helyezése. Ez az úgynevezett „enyhítő szó” meghittebbé, barátságosabbá, kedvesebbé teszi a „rideg” megszólítást: jó reggelt, Pista bácsiéknak.

g. A megszólítás elkerülésére gyakran van szükség. Ekkor a „tartalmukat vesztett” segédigyszerű udvariassági igékkal élünk, például: tessék, parancsoljon stb.

h. A megszólítás- és köszönésformák a játékos szóképzés kincsesbányái. Rövidülés (csók, csó) és kicsinyítés (szió, szióka, magácska) nagy számban fordul elő ebben a körben.

i. A rövidülés egyik sajátos esete a mozaikszóvá válás: viszlát, viszhall.

j. Egy- egy invariáns köszönésforma, például a kezét csókolom variánsainak száma megközelítheti a százat is.

k. A fatikus nyelvi elemek leginkább anaforikus vagy deiktikus utalások. Az éppen végzett cselekvésre vonatkozó köszönéspótló kijelentések és kérdések is deiktikusak: maradt még?, tiszta legyen!

2. Stiliztikai vonások

A fatikus nyelvi elemek a nyelv valamennyi stilisztikai rétegében felfedezhetők, hiszen a kommunikáció elképzelhetetlen lenne nélkülük.

a. Egyes fatikus nyelvi elemek népiesek, mások argó ízűek: adjisten, cső stb.

b. A köszönésformák egyéni jellegzetességeket is mutatnak. Van, aki mindenkinek rideg jónapot- tal köszön, más szerint a jónapot nőnek egyáltalán nem mondható. Van, aki bőven ontja magából a kedélyes megjegyzéseket, mindig érdeklődik a másik hogyléte felől. És vannak, akik tréfálkozó formulákat használnak a társaság felvidítése céljából.

c. A köszönésforma kortükör is lehet. Ezt jelzi az egyes köszönésformák használatának divatja, túlzott követése vagy megkövetelése.

d. De nem csak a köszönéseknek, hanem a megszólítási formáknak is vannak stílusértékeik. Minden megszólítási formának van hangulata, néhányukra azonban a hangulatiság különösen jellemző:

- Lebecsülést és bizalmaskodást fejez ki például a doktorkám, dirikém.
- Bizalmas barátok között használható a pajtikám, öregem.
- Tréfás és népies hangulatú az atyafi megszólítás.
- Szánakozást és lekicsinylést sugall a jó ember, jó asszony megszólításforma.
- Fölényes az öregúr megszólítás.
- Cinikus az öreglány forma.
- Tréfálkozó, udvarló a szépasszony megszólítás.
- Modortalan a nyanya, mester forma.
- Vallásos színezetű az atyámfia megnevezés.
- Kisgyermekhez szóló kedveskedés a csillagom, angyalkám, virágszálam megszólítás.
- Szerelmesek között használatos a drágám, édesem, kedvesem forma.

3. Tréfálkozó kifejezések

Ironikus felhangúak lehetnek nyelvünkben az egyes eltorzított köszönésformák.

a. A dajkanyelvből eredeztethető a köszönésformák játékos képzése, például: szióka. Ugyancsak ebbe a körbe tartozik az ikerítéssel keletkezett köszönésforma: sziókamióka, szia- mia. Ezek a köszönésformák azonban kiléptek a gyermeknyelv világából, és főleg barátnők között gyakori kapcsolatjelölővé váltak.

b. Sértő megszólításformává válhat a szevasz köszönéshez járuló kifejezés: szevasz, malac, tréfás a szevasz, tavasz forma.

c. Tréfás köszönések természetesen a népi frazeológiában is előfordulnak. Ilyen például a pálinkás jó reggelt- féle köszönésforma. Humoros hatása van, de egyben utal a reggeli előtt fogyasztandó „étvágyerjesztőre” is.

d. Gyakori mesei fatikus fordulat: jó reggelt, hasadra süt a nap. Esti tréfálkozó elköszönés: szép álmokat, rózsás csókokat.

Ilyen köszönésformák szép számmal akadnak a népköltészetben és a mai folklórban egyaránt. Azt jelzik, hogy a kapcsolattartásban szükség van az iróniára, a tréfálkozásra, amellyel a felek az egymás iránti jó szándékukat alapozzák meg.

Amint látjuk: ahány ember- annyi köszönésforma, annyi emberi viszonylat. Magyar nyelvünk igazán széles tárházát vonultatja fel a különféle köszönés- és megszólításformáknak. Ki- ki kedvére válogathat közülük pillanatnyi hangulatának, érzelmeinek, műveltségének, a társadalom diktálta szabályoknak vagy éppen a másik félhez fűződő viszonyának megfelelően.

Irodalom

1. Balázs Géza. A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. In: Nyr. 1987.- 402- 12 o.
2. Balázs Géza. Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben. In: NytudÉrt. 137. sz. (1993)
3. Bencédy József. Megszólítási és köszönési gondjaink II. In: Édes Anyanyelvünk. 2. sz. (1992)- 8- 9. o.
4. Bíró Ferenc. Egri szakmunkástanulók megszólításformái. In: Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Szerk.: V. Rajsz Rózsa. – Bp.: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1996. – 133- 41. o.
5. Csatkai Endre. A tegezés. In: Nyr: 1954.- 187-90. o.
6. Deme László – Grétsy László – Wacha Imre. Nyelvi illetan. – Bp.: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1999.
7. Éder Zoltán. Köszönésformák. In: MNy. 1908. – 1249- 56. o.
8. Kertész Manó. A magázás. In: MNy. 1908.- 401- 3. o.
9. Kiss Jenő. Köszönés- és megszólításformák a rábaközi Mihályiban. In: Nyr. 1993. – 208- 28. o.
10. Ladó János. Köszönés és megszólítás napjainkban. In: Nyr. 1958. – 422- 31. o., 1959. – 23- 36. o.
11. Papp László. A magázás történetéhez. In: Nyr. 1962. – 403-4. o.
12. Sinor Dénes. A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben. In: NytudÉrt. 83. sz. (1974). – 545- 52. o.

Summary

Linguistic Analysis of Forms of Address and Salutation used in Kisgejőc

Linguistic elements concerning contact, addresses and salutations can be analyzed from a linguistic point of view. Grammatical characteristics:

- some forms of salutation is also a full sentence, e.g. "adjon Isten jó napot" (hello, lit. "May God give you a good day").
- other forms of salutation appear to be connected to exclamations, e.g. "szia", "heló" ("hi").
- typical salutation using the informal 'you' form can only be used in the second person, e.g. "szerbusz", "heló" ("hi").
- there are numerous examples for playful word formation, e.g. "szió", "szióka", "heló- beló", etc (word formation based on informal "hi")

Stylistic features:

Salutations have not only grammatical features, but stylistic features, as well, e.g. "adjisten" is folk-style, "csó" is a salutation in jargon. Another significant feature with addresses is the atmosphere ("csillagom" - lit. my star - is very dear, "atyafi" - kinsman - is folk-style, "pajtikám" - mate - is a familiar form).

As it is shown above, there are countless forms of salutations and address, varying from one person to the other. The Hungarian language is rich in **FATIKUS phatic** linguistic elements. Each person may use any of them depending on mood and situation.